

**TARİHİ BİR BELGE ve TÜRK İSLÂM EDEBİYATINDA
BİR TÜR OLARAK FETİHNÂMELER**

Hasan AKSOY*

Fetihnâme İslâm ve Türk devletlerinde fethedilen beldeleri, düşmana karşı kazanılan başarıları haber veren mektup ve fermanlar ile bu fetihleri anlatan tarihî ve edebî eserlerin genel adıdır. Fetihnâme açmak, kazanmak, elde etmek mânâlarına gelen "fetih" kelimesi ile kitap, mecmua, mektup, ferman demek olan "nâme"den oluşmuş bir birleşik kelimedir. Yukarıdaki tariftten de anlaşılacağı üzere fetihnâmeler ikiye ayrılmaktadır: Bunlardan biri hükümdarlar veya devlet ileri gelenleri tarafından ilgililere gönderilen ferman veya mektuplardır; diğeri ise bir yerin fetih hadisesini anlatan müstakil veya bir kronik içinde bölüm şeklinde yer almış eserlerdir.

I- Mektup ve Ferman Şeklindeki Fetihnâmeler:

Ortaçağ İslâm dünyasında hükümdarlar içte ve dışta kazandıkları zaferleri bildirme ihtiyacını duyarlardı. Ekseriyetle sefaret heyetleri vasıtasıyla ve ganimet olarak elde edilmiş hediyelerle¹, bazan da savaşta öldürülenlerin başları ve alınan esirlerle birlikte gönderilen bu mektup ve fermanlar dost devletler için bir müjde, düşmanlar için ise tehdit mahiyetinde idi. Bundan dolayı bu tarz fetihnâmeler bazan "zafernâme", "beşâretnâme", bazan da "tehditnâme" diye de anılmıştır. XV. yüzyıl Türk kaynaklarında müjdeli mektuplara muştuluk da denilmiştir.²

Fetih mektubu geleneği ilk İslâm devletlerinde olduğu gibi Türk devletlerinde de devam etmiştir. Nitekim Abbâsî halifelerinden Mu'tasım-Billâh müslüman hükümdarlara

* Doç.Dr., M. Ü. İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Öğrt. Üyesi.

1 Uzunçarşılı, s. 70.

2 Yinanç, s. 19.

zafernâmeler göndererek Bâbek'in yakalanıp idam edildiğini bildirmiştir.³ Gazneliler'de kazanılan bir zafer, devlete tâbî yarı bağımsız hükümdarlara mektupla haber verildiği gibi Abbâsî halifelerine de fetihnâmeler yazılarak bildirilirdi. Büyük Selçuklular'da ve devlete halef olan Hârizmşâhlar, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar, Timurlular ve Safevîler'de de bu geleneğin devam ettiği görülmektedir.⁴ Hatta Sultan Alparslan'ın Ani'nin fethi münasebetiyle gönderdiği fetihnâmenin Bağdat'ta beytünnevbede yapılan bir merasimle okunduğu bilinmektedir (Ramazan 456/Ağustos 1064). Aynı şekilde Sultan Alparslan'ın Buhara'nın fethi münasebetiyle gönderdiği fetihnâmenin "Türk ve Tacik herkese" duyurulması emredilmekte ve bu şekilde halkın devlete hizmet ve bağlılığının artacağı belirtilmektedir.⁵

Hârizmşâh Atsız da Cend'in 540 Rebûlahirinde (Ekim 1145) fethedilmesi münasebetiyle Reşîdüddin Vatvat'ın yazdığı fetihnâmeyi her tarafa göndermiştir.⁶

Selçuklu sultanlarının fetihnâmeleri devletin resmî dili olan Farsça ile yazılırdı. I. İzzeddin Keykâvûs 612'de (1216) Antalya'nın ikinci defa fethi, I. Alâeddin Keykubad da Yassıçimen'de Celâleddin Hârizmşâh'a gâlip gelmesi ve 627'de (1230) Erzurum'u fethi dolayısıyla civar hükümdarlara Farsça fetihnâmeler göndermişlerdir.⁷ Memlûk Sultanlığı'nda da bu anane mevcut olup o devir inşâ kitaplarında bu konuda bilgiler ve örnekler mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde ise fetihler, büyük zaferler, özellikle hıristiyan dünyasına karşı elde edilen başarılar İslâm devletlerinin hükümdarlarına "nâme-i hümâyûn" grubu belgeleri arasında değerlendirilebilecek fetihnâmelerle bildirilmekteydi. Osmanlılar'da yabancı devlet hükümdarlarına gönderilecek fetihnâmeler o ülkenin dili yanında genellikle Türkçe, Arapça, Farsça olarak yazılırdı. Nitekim Fatih Sultan Mehmed Otlukbeli zaferinin ardından Doğu Anadolu halkına Uygur harfleriyle yazılmış bir fetihnâme göndermiş ve o tarihlerde Akkoyunlular'ın kullandığı terimleri kullanmıştır.⁸ Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethine dair ikisi Arapça (biri Memlûk Sultanına ve ötekisi Mekke şerîfine), biri Farsça (Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'a) ve bir diğeri de Türkçe (Edirne kadısı İbrahim Çelebi'ye) olmak üzere dört adet fetihnâmesi bulunmaktadır.⁹ Fetihnâmeler ayrıca ülke içinde ise Türkçe olarak İstanbul'da vezîriâzama vekâlet eden idarecilere (kâimmakam), beylerbeyi ve kadı gibi bazı taşra yöneticilerine zaferi halka duyurmak üzere gönderilirdi.

Mukaddime sayılabilecek baş kısmı, gönderildiği yerin durumuna uygun âyet, hadis ve kelâm-ı kibarlarla süslenen Osmanlı diplomatiğinin önemli belgelerinden olan nâme-i hümâyûn grubu vesikaları içinde yer alan fetihnâmelerin kendine has yazılış şekilleri vardı. Osmanlı padişahlarına ait fetihnâmeler ekseriyetle Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salavat,

3 el-Kalkaşendî, VI, 387.

4 Köprülü, s. 184-185.

5 el-Bağdâdî, s. 125.

6 el-Bağdâdî, s. 131.

7 İbn Bîbî, s. 146; Turan, s. 81-106.

8 Arat, s. 285 vd.

9 Yinanç, s. 18-23.

padişah için tebaanın işlerinin düzenlenmesi, zulme mani olunmasının lüzûmu ve bunun padişahın görevi olduğu, düşmanın ne şekilde cezalandırıldığı, padişahın hareketi, askerinin sayısı, düşmanın vaziyeti, harbin cereyanı, Allah'ın padişaha yardımı ile galibiyeti ve düşmanın hezimetini, Allah'a zafer şükrü, düşman ülkelerinin fethinin anlatılması, bu zaferin hükümdarlara ilanı, fetihnâmenin kiminle gönderildiği ve padişahın Allah'a duası gibi yaklaşık on beş esasa dikkat edilerek yazılmaktaydı.¹⁰

Fetihnâmelerde mutantan bir ifade kullanılır, memleketlerin fethinde padişahın güç ve kudretini göstermek için düşmanın asker sayısının fazlalığı dile getirilerek hadiseler genellikle tafsilatlı bir şekilde anlatılırdı. Düşmanlara gönderilen tehditnâmelerde ise ağır ve küçültücü ifadeler yer almaktaydı.¹¹

Fetihnâmeler başta nişancı olmak üzere resmî görevliler tarafından yazıldığı gibi bazan özel kişiler eliyle de kaleme alınabilirdi. I. Alâeddin Keykubad'ın fetihnâmelerinden birini Tuğraî Şemseddin Muhammed İsfahânî kaleme almıştır. Ankara galibiyetinin ardından Timur'un torunu Ömer Bahadır'a gönderdiği fetihnâmeyi ise Molla Şemseddin yazmıştı.¹² İstanbul'un fethini Memlûk sultanına bildiren Arapça fetihnâmeyi Kazasker Molla Gürânî¹³, Mısır'ın ilhakından sonra Yavuz Sultan Selim'in Şirvanşah'a yolladığı fetihnâmeyi İdris-i Bitlisi, 1538'de kesin olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanan Boğdan'ın fethi münasebetiyle Amasya sancak beyi ve kadısına gönderilen fetihnâmeyi de Matrakçı Nasuh'un kaleme aldığı bilinmektedir.¹⁴

Fetihnâmeler ilgili oldukları savaşın bir tarihçesini ihtiva ettiklerinden ve hemen zaferin arkasından kaleme alınmış olduklarından aynı zamanda önemli birer tarihî vesika niteliği taşırlar. Ancak objektif olmayan değerlendirmelerle yazıldıkları için burada verilen malumatın dikkatle ve diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmaları gerekmektedir.¹⁵ Başta Feridun Ahmed Bey'in eseri olmak üzere münşeat mecmualarında bu resmî fetih mektuplarının pek çok değişik sûreti yer almaktadır.

II- Edebî Tür Olarak Fetihnâmeler :

Fetihnâmeler edebî bir tür olarak ele alındığında ise başlangıcından sonuna kadar bir yerin, şehrin veya kalenin alınmasını anlatan eserlerdir. Düşmanın mağlubiyetiyle sonuçlanan bir seferin veya elde edilen bir zaferin konu edildiği eserlere fetihnâme yanında zafernâme, bir gazadan, bir akından bahsedene ise gazavatnâme denilmektedir. Bir sefer esnasında elde edilen yerlerle ilgili olan fetihnâmeler ise sefernâme adı altında kaleme alınırlardı. Bir fethi, bir başarıyı mevzu edinen bu sefernâmeler de aslında birer fetihnâmedir.

10 bk. Uzunçarşılı, s. 288.

11 Feridun Ahmed Bey, I, 451-453.

12 Aka, s. 22.

13 Yinanç, s. 18-20; ayrıca bk. Ateş, s. 11 vd.

14 Decei, s. 113.

15 Lewis, "The Utility of Ottoman Fethnames", s. 192.

Ancak bu tür eserler doğrudan doğruya tarihin bir parçasıdır ve bunları gazavatnâme, zafernâme, sefernâme, hattâ Selimnâme ve Süleymannâme adlarıyla fethi gerçekleştiren padişahın adıyla anılan eserlerden hem konu hem de üslup bakımından ayırt etmek mümkün değildir. Umumî tarihlerin dışında pek çok çeşidi görülen bu eserlerin başlıkları da böyle bir tasnif yapmayı zorlaştırmaktadır. Aslında fetihnâme doğrudan doğruya resmî bir hüviyeti olan nâme-i hümayunlarla fermanların genişletilmesinden doğmuş birer edebî tür gibi ele alınmalıdır. Türk-İslâm Edebiyatı'nda manzum ve mensur her iki şekilde de yazılabilen bu fetihnameler edebî birer metin olmaları yanında, ekseriyetle tarihî önem de taşırlar. Umumî tarihlerde zaman zaman görülen eksiklikleri doldurdukları gibi hadiseleri ve bunlarda yer alan şahısları teferruatla verdikleri için de önemlidirler.

Türk-İslâm Edebiyatında bir tür olarak ele alındığında manzum veya mensur olsun bu eserlerde görülen çerçeve plan şu şekildedir: 1- Tevhid, 2- Münacat, 3- Na't, 4- Ashab-ı Kirama Dua (bazılarında sadece Çehâryar-ı güzine de dua vardır), 5- İslâm Kahramanlarına Dua, 6- Sebeb-i Te'lif, 7- Zamanın Padişahına Dua (bu kısım bazan "Sebeb-i te'lif"ten öncedir), 8- Savaşa Hazırlık, 9- Techizat, 10- Sefer, 11- Düşmanla karşılaşma, 12- Düşmanın Durumu, 13- Savaşın cereyanı, İslâm askerlerinin başarısı, 14- Dönüş, padişahın veya komutanın karşılanması, 15- Dua, 16- Hatime. Bütün bu bölümler ele alınırken cihadla ilgili âyet ve hadislerle de çok sıkça yer verilmektedir.

Daha çok manzum fetihnâmelerde bulunan bu bölümler, mensurlarda ya çok kısa bir şekilde yer almıştır veya bunlardan sadece bir kısmına yer verilmiştir. Nitekim Ta'likizâde Mehmed Subhi Efendi'nin manzum *Egri Fetihnâmesi*'nde yukarıda sayılan bölümlerden altısı atlanmış, zamanın padişahından isim verilmeden bahsedilerek doğrudan konuya geçilmiştir.¹⁶ Aynı eserin sonu da sefer dönüşü ve çok kısa bir dua ile bitmektedir. Eser manzum fetihnâmelerin hemen hepsinde olduğu gibi mesnevi nazım şeklindedir.

Manzum fetihnâmelerin yukarıda sayılan bölümlerini başarılı bir şekilde uygulayan yine mesnevi tarzında nazmedilen bir fetihnâme de Sinoplu Safâyî'nin *Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton*'udur.¹⁷ Safâyî bu eserinde yukarıda sayılan bölümlere yer verdiği gibi teferruata da girmiş ve meselâ hulefâ-i râşidinden tek tek bahsetmiş, aşere-i mübeşşerenin de her birine yer vermiştir. Ayrıca zamanın padişahı ve İstanbul hakkında uzun uzun bilgiler vermiş, eserin yazılma sebebini de yine uzunca sayılabilecek bir şekilde belirtmiştir. Şair eserini ilerideki bölümlerde daha da zenginleştirerek sefer esnasında gördüğü yerler ve savaş hakkında bilgiler verirken bunların her biriyle ilgili olarak aralara 7'şer beyitlik gazeller ilâve ederek böylece fetihnâmesini de monotonluktan kurtarmıştır. Eser sayılan bütün bölümleri havi tam bir fetihnâme türüdür.

16 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1609, bk. türlü yer.

17 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü, nr. 1271, bk. türlü yer.

Mehmed Arif Efendi'nin *Fetihnâme-i Garrâ be Târih-i Ra'nâ* adlı 240 beyitlik, kısa eserinde de doğrudan doğruya konuya girildiği ve seferin anlatıldığı görülmektedir.¹⁸

Mensur fetihnâmelerde ekseriyetle yukarıda zikredilen bölümlerin tamamına birden rastlanılmaz. Bunlarda cihadla ilgili bir iki âyet zikredildikten sonra doğrudan konuya geçilmektedir. Dili ekseriyetle çok ağıdalı olan mensur fetihnâmelerin çoğunda manzum kısımlara da yer verilmektedir. Bu nisbet bazılarında eserin hemen hemen yarısına yaklaşırken¹⁹ büyük bir kısmında çok az miktarlardadır.

Cizyedarzâde Bahaaddin'in mensur bir fetihnâme olan *Fetihnâme-i Bahaaddin*'inde doğrudan doğruya hadiselere geçilmiş ve savaş hakkında bilgiler verilmiştir. Sonlara doğru ise toplu olarak cihadla ilgili kırk civarında âyet zikredilmiştir.²⁰

Dâî'nin *Feth-i Bilâd-ı Engürüs* adlı eseri de mensur olup içinde yer yer manzum kısımlar bulunmaktadır. Esere fetih ve cihad âyetleriyle başlanmış ve doğrudan konuya geçilmiştir. Eser "Der Hakk-ı Şühedâ" ile sona ermektedir.²¹

Osmanlı döneminde önceleri münferit fetihleri anlatan ve bazan bir tarihin bir bölümünü teşkil eden eserler yazılmışken sonraları bir sultanın, bir vezirin veya her hangi bir kumandanın yaptığı bütün savaşları, elde ettiği fetihleri konu edinen fetihnâmeler de kaleme alınmıştır. Bunlarda olaylar ekseriyetle cereyan ettiği andan hemen sonra kaleme alındıkları gibi, aralarında daha sonra hatta aradan uzun zaman geçtikten sonra yazılanları da vardır. XV. asırdan itibaren görülmeye başlanan fetihnâmeler XVI. asırdan sonra sıkça yazılır ve sayıları da giderek artar. Daha çok tarihî bilgiler vermesi açısından kıymetli olan fetihnâmeler edebî birer eser olmaları yanında zamanın dil özelliklerini aksettirmesi bakımından da önem taşırlar. Bir seferin zaferle veya fetihle neticelendiğini haber veren belge niteliğindeki fetihnâmelerde olduğu gibi edebî tür özelliği gösteren fetihnâmelerde de yer alan bilgilerin ekseriyetle subjektif değerlendirmeler taşıdığı belirtilerek verdikleri haberlerin dikkat ve titizlikle ele alınmaları gerektiği ileri sürülmektedir.²² Ancak haklarında hiçbir malumat bulunamayan sefer ve fetihler için bu eserlerin her halükârda kaynaklık teşkil edeceği de açıktır.

Türk edebiyatında XV. asırdan başlayarak zamanımıza kadar manzum ve mensur çok sayıda fetihnâme kaleme alınmıştır. Bunlardan önemli sayılabilecek olanları şunlardır.

1. *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*. Kıvâmî tarafından 1490 yılında nazmedilerek Sultan II. Bayezid'e takdim edilmiştir. 28 bölümlük eserin 25'i Fatih Sultan Mehmed'in 3'ü de

18 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1438.

19 Nabi' ve Dâî'nin fetihnâmeleri bunlara örnek olabilir.

20 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1428. Eser 28 varak olup ifadeler çok ağırdır.

21 Süleymaniye Ktp., Halef Efendi, nr. 623. Eser 56 varaktır.

22 bk. Lewis, "The Utility of Ottoman Fethnames", s. 192.

Sultan II. Bayezid'in fetihlerine ayrılmıştır. Yer yer mensur kısımların da bulunduğu eser mesnevî tarzında ve aruzun "mefâilün mefâilün feülün" kalıbında yazılmıştır. Tek nüshası National Bibliothek'te (MS Or., nr. 1975) bulunan eser Franz Babinger tarafından tıpkı basım olarak yayımlanmıştır (İstanbul 1955).

2. *Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton*. Sultan II. Bayezid devri (1481-1512) şairlerinden olup İnebahtı ve Moton seferlerine katılan Sinoplu Safâî'nin manzum olarak kaleme aldığı bir fetihnâmedir. 3500 civarında beyitten müteşekkil olan eser mesnevî tarzındadır ve aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmıştır. Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Revan, nr. 1271).

3. *Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab*. Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) hayatta bulunan, ismini vermeyip kendisinden sadece Silahşor şeklinde bahseden müellif bizzat katıldığı Mısır seferi hakkında önemli bilgiler nakletmektedir. Hemen hemen yarı yarıya manzum ve mensur olarak kaleme alınan fetihnâmenin manzum kısımları mesnevî tarzındadır. Bilinebilen tek nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 4087) bulunan eser Selâhattin Tansel tarafından yayımlanmıştır.²³

4. *Mohaçnâme*. İbn Kemal'in Tevârîh-i Âl-i Osmân adlı eserinin müstakil bir bölümüdür. M. Pavet de Courteille tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilen (Paris 1859) eserde Kanûnî Sultan Süleyman'ın Mohaç seferi etrafıca anlatılmaktadır.²⁴

5. *Târîh-i Feth-i Şakluş*. Müellifi bilinmeyen bu fetihnâme 952'de (1545) telif edilmiş olup Kanunî Sultan Süleyman'ın 950'deki (1543-44) Estergon, Şekloviç ve Belgrad kalelerinin fethine dair bilgiler verilmektedir.²⁵

6. *Fetihnâme-i Belgrad*. Sonundaki bir beyitten Sa'yî mahlaslı bir şair tarafından telif edildiği anlaşılan eser Kanunî Sultan Süleyman'a ithaf edilmiştir. Bulunabilen iki nüshasından biri Adana İl Halk (nr. 791) diğeri ise Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 2175/2) kütüphanelerindedir. Eserin ikinci nüshası toplam on varaktan ibarettir. Mensur kısımlar da bulunmakla birlikte çoğu manzumdur.

7. *Zafernâme-i Sultan Süleyman*. Kanunî'nin münşî ve müverrihlik hizmetinde bulunan Hüsrev Efendi tarafından 935'te (1528-29) telif edilen eser Mohaç ve Budapeşte zaferlerini anlatır. Bu hacimli fetihnâmenin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesindedir (Ayasofya, nr. 3217).²⁶

23 Tansel, s. 294-320.

24 Ayrica bk. Fayda, s. 53.

25 İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu I. Türkçe Tarih Yazmaları, s. 295.

26 Diğer nüshaları için bk. İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu, s. 156-157.

8. *Heft Meclis*. Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından telif edilen eserde Kanunî'nin Zigetvar seferine gidişi, vefatı, II. Selim'in cülûsu vs. anlatılmaktadır. Hacimli bir eser olup yer yer manzum kısımlar bulunmaktadır.²⁷ Âlî'nin edebî hünerini göstermek için kaleme aldığı bu küçük risale yayımlanmıştır (İstanbul 1316).

9. *Mirkâtü'l-cihâd*. Gelibolulu Âlî, Niksar'da bulunduğu sırada eline geçen, Melik Gazi Ahmed Dânişmend'in fetihlerini anlatan, İbn Alâ tarafından ağır bir üslupla kaleme alınan ve Tokat dizdarı Arif Ali tarafından ilavelerle nazmedilen bir fetihnâmeyi süslü bir üslupla yeniden yazmış ve neticede de bu eser meydana gelmiştir.²⁸

10. *Nusretnâme*. Gelibolulu Mustafa Âlî, Sultan III. Murad'ın cülûsunun 3. yılında 985'te (1577) Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan, Azerbaycan ve Gürcistan seferlerini anlatmaktadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2433). Eserin minyatürlü bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (Hazine, nr. 1365) bulunmaktadır.²⁹ Bunlara ilave olarak Âlî'nin Belgrad fethini anlatan bir fetihnâmesi daha bilinmektedir (Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 245/1).

11. *Zafernâme Tercümesi*. Çağatayca bir Timurlenk tarihidir. İranlı şair ve âlim Şerefeddin Ali Yezdî'nin Farsça *Zafernâme*'si Mehmed Ali b. Derviş Ali tarafından 936'da (1529-30) vefat eden Özbek hükümdarlarından Köçkücü Han'ın emriyle tercüme edilmiştir. Eserde Timurlenk'in seferleri vs. anlatılmaktadır.

12. *Fetihnâme-i Hayreddin Paşa*. Murâdî tarafından yazılmış Barbaros Hayreddin Paşa'nın mücadelelerini, bilhassa Preveze zaferini anlatan mesnevî tarzında manzum bir eserdir (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1292). Murâdî'nin Barbaros Hayreddin Paşa'nın deniz seferlerini anlatan biri manzum (İÜ, Ktp., TY, nr. 2475) ve ikisi de mensur üç adet fetihnâmesi daha vardır.³⁰

13. *Ferah*. Zekeriyâyâde ismiyle anılan ve donanma kâtibi olarak donanma halkının aylıklarını vermek vazifesiyle Piyâle Paşa kumandasındaki Cerbe seferine bizzat iştirak etmiş bulunan müellif eserinde savaşın bütün teferruatını kaleme almıştır. Zekeriyâyâde İstanbul'dan çıkıp dönüncüye kadar gördüklerini, duyduklarını, olup biten her şeyi sade bir üslupla anlatmıştır. *Ferah*, eserini savaşa katılmadan Cerbe'nin fethini anlatan Nidâî'nin fetihnâmesine göre daha sıcak ve canlı bir üslupla 967'de (1560) telif edilmiştir. Bilinebilen tek nüshası Selimağa Kütüphanesi'nde (nr. 768) bulunan eser Orhan Şaik Gökyay tarafından kısmen sadeleştirilerek notlarla birlikte bir sözlük ilavesiyle yayımlanmıştır (İstanbul 1980). Eserde yer yer kıt'a, beyit ve mesnevî başlığı altında manzum parçalara da yer verilmiştir.

27 Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 2086/1). Ayrıca bk. *a.g.e.*, s. 133-134.

28 Nüshaları için bk. *İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s. 134-135.

29 Âlî'nin eserleri için ayrıca bk. Kütükoğlu, 414-415.

30 "Fetihnâme-i Hayreddin Paşa" md., *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (TDEA), III, 209-210.

14. *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*. Nidâî'nin 967'de (1560) Cerbe fethini anlatan bir eseridir (British Library, nr. 23.984). Eser Nidâî'ye Piyale Paşa tarafından yazdırılmıştır.³¹

15. *Fetihnâme-i Rodos*. Celalzâde Mustafa Çelebi'nin (ö. 975/1567) telif ettiği eser Kanûnî'nin 929'da (1522) Rodos Adası'nı fethini anlatmaktadır. Müellifin *Tabakâtü'l-memâlik* adlı Kanûnî devrinin 1555'e kadar cereyan eden olaylarını anlatan eserinin bir bölümüdür. Mohaçnâme ve Fetihnâme-i Karaboğdan da aynı eserde yer alan ve konuları fetihnâme olan diğer bölümlerdir. *Tabakâtü'l-memâlik*'in tıpkı basımı Petra Kappert tarafından yayımlanmıştır (Wiesbaden 1981).

16. *Mohaçnâme*. Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin *Târîh-i Sultân Süleymân* adlı eserinin bir bölümü olup müstakil çeşitli nüshaları vardır (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1280; İÜ Ktp., TY- nr. 1285). Aynı eserin *Târîh-i Budin (Târîh-i Feth-i Budin)* ve *Târîh-i Üngürüs* adlı müstakil nüshaları da bulunmaktadır. Bunlara ilaveten Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin *Belgrad Fetihnâmesi*'nin de sayılan eserler gibi *Târîh-i Sultan Süleyman*'ın bir bölümü olduğu ve müstakil nüshalarının bulunduğu belirtilmektedir.³²

17. *Nüzhetü'l-esrâr fî feth-i Kal'a-i Sigetvar*. Münşeât sahibi Ahmed Feridun Bey'in (ö. 991/1583) bir eseri olup Zigetvar muharebesi ve fethiyle ilgili bilgiler verilmektedir.³³ Eser içinde ayrıca *Kandiye Fetihnâmesi* de vardır.

18. *Fütûh-ı Yemen (Fetihnâme-i Yemen)*. Rumûzî tarafından 977'de (1569-70) yazılmış mesnevî tarzında 20.000 beyitlik manzum bir fetihnâme olup eserde Sultan II. Selim zamanında (1566-1574) Yemen'e gönderilen Sinan Paşa'nın fetihleri anlatılmaktadır. Fetihnâmede Sinan Paşa'nın Yemen'deki fetihlerine dair söylenmiş tarihler, methiyeler ve manzumeler de bir araya toplanmıştır. Eserin bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî, nr. 1311). Eser üzerinde Hulûsi Yavuz bir doktora tezi hazırlamıştır (*Rumûzî'nin Târîh-i Feth-i Yemen'i ile Arşiv Vesikalarına Göre Sinan Paşa'nın Yemen'i Fethi ve XVI. Asırda Yemen'in Sosyal Yapısı*, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum 1980; bu çalışmada eserin 18.000 beytinin tenkitli metni verilmiştir). Eserin İstanbul Üniversitesi'nde bulunan (TY, nr. 6045), minyatürlü nüshası otuz üç sayfalık bir özettir.

19. *Zafernâme-i Ali Paşa*. Niyâzî adındaki müellif bu eserini 992'de (1584) telif etmiştir. Müellif eserinde 991'de (1583) İranlılar'ın tecavüzü üzerine Bağdat cihetine gönderilen Elvendzâde Ali Paşa'nın (ö. 1007/1599) İranlılar'a karşı elde ettiği başarıları

31 bk. Abdülkadir Özcan, "Cerbe", 392.

32 Ayrıca bk. "Celâlzâde Sâlih Çelebi", DİA, VII, 263 ve Levend, s. 379.

33 bk. *İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s. 115-116; ayrıca bk. Abdülkadir Özcan, "Feridun Ahmed Bey", 558.

anlatmakta ve methetmektedir. Eserin bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî, nr. 396).³⁴

20. *Târîh-i Feth-i Engürüs*. Andelîb mahlaslı bir şair tarafından yer yer manzum bir şekilde telif edilen bu eserde Sultan III. Mehmed'in 1005'teki (1596) Eğri Kalesi fethi anlatılmaktadır. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesindedir (Halet Efendi, nr. 263).³⁵

21. *Fetihnâme-i Egri*. Ta'likîzâde Mehmet Subhi Efendi'nin eseri olup baştan sona kadar arada bazı kısımlar hariç manzumdur. Tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindedir (Hazine, nr. 1609).³⁶

22. *Feth-i Bilâd-ı Engürüs*. İç kapağında *Târîh-i Engürüs* şeklinde de bir kayıt bulunmakla birlikte eser aslında Egri fethini anlatan bir fetihnâmedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Halet Efendi, nr. 623) bulunan tek nüshasında yazar "bu bende-i hakîr ü pür taksir el-meşhûr be-Dâf fakir kal'a-i Egri tasvir itmek lazım gelmeğin bu minval üzere tahrir olundu ki..." demek sûretiyle hem adını hem de eserin konusunu ifade etmektedir.³⁷ Ekserisi mensur olan eserde yer yer manzum kısımlar da bulunmaktadır.

23. *Yanikkale Zafernâmesi*. Abdî tarafından kaleme alınmış manzum bir fetihnâmedir. Yanikkale, Tata, Sen Martin, Çeşnik vb. bazı kalelerin 1002'de (1593-94) Sinan Paşa tarafından fethedilişi anlatılmaktadır.³⁸

24. *Cihadnâme*. Sâfî Mustafa Efendi tarafından nazmedilerek III. Murad'a takdim edilen eserde Hayreddin Paşa'nın Cezâyir'i fethi anlatılmaktadır. British Library'de (add. 24.958) bulunan tek nüshası 161 varaktır.

25. *Fetihnâme*. Sipâhîzâde Ahmed tarafından telif edilen eserde Sultan I. İbrahim tarafından Venedikliler'e karşı 1054'te (1644) başlatılan ve yirmi iki yıl süren muharebenin neticeleri hakkında bilgi verilmektedir. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 783).³⁹

26. *Târihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad*. Karaçelebizâde Abdülaziz tarafından (ö. 1068/1657) telif edilen eserde Sultan IV. Murad'ın 1044'te (1643) bizzat katıldığı Revan ve Bağdat seferi hakkında bilgiler verilmektedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Esad Efendi, nr. 2086/3).

34 Eserin diğer nüshaları için bk. *İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s. 220.

35 Diğer nüshaları için bk. *a.g.e.*, s. 130-131.

36 Eser üzerinde Vahit Çabuk doktora çalışması yapmıştır (*Talîkîzâde Mehmed Efendi'nin Eğri Fetihnâmesi*), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1987.

37 bk. Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 623, vr. 16a.

38 bk. *İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s. 104-105.

39 Diğer nüshası için bk. *a.g.e.*, s. 118-119.

27. *Zafernâme*. Sultan II. Mustafa'nın sır kâtibi Mustafa Nedim'in bu manzum eserinde sultanın Edirne'den Belgrad'a gidip Tamışvar ve bazı kaleleri alışı ve tekrar İstanbul'a dönüşü anlatılmaktadır. Bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî, nr. 1343).

28. *Cevâhirü't-tevârih*. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın seferleri ve özellikle Kandiye'nin fethi anlatılan eser Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa tarafından yazılmış, edebî özellikler kazanması için Osman Dede tarafından yeniden kaleme alınmıştır. Eser 1080'de (1669) tamamlanmıştır.⁴⁰

29. *Fetihnâme-i Kamanîçe*. Nâbî tarafından yer yer manzum ve ekseriyetle de mensur bir şekilde telif edilen bu fetihnâmede Sultan IV. Mehmed zamanındaki (1648-1687) Kamanîçe Kalesi'nin fethine dair geniş bir bilgi verilmektedir. Eserin çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1466/2, Esad Efendi, nr. 2425/3, 3407/2; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1309, Yeniler, nr. 730; Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 470; Nuruosmaniye-Ktp., nr. 3307/3).⁴¹

30. *1715 Osmanlı-Venedik Harbiyle İlgili Kısa Bir Manzume*. Bestekâr, neyzen ve saz şairi Derviş Musa'ya (ö. 1140/1728) ait olan bu manzumede Sultan III. Ahmed devrinde (1703-1730) şehit Ali Paşa'nın Mora'da kazandığı zaferler dile getirilmektedir. Bu kısa manzume divan tarzında olup aruz vezniyle kaleme alınmıştır.⁴²

31. *Fetihnâme-i Belgrad*. Antalyalı Mustafa Münif'in (ö. 1156/1743) yazdığı eserde Sultan I. Mahmud zamanında 1152'de (1739) sadrazam olan Hacı Mehmed Paşa tarafından elde edilen Belgrad zaferi ve muâhedesini anlatılmaktadır. Eserin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 3655/3; Reşid Efendi, nr. 992/6) bulunmaktadır.

32. *Fetihnâme-i Belgrad*. Koca Ragıp Paşa (ö. 1176/1762) tarafından yer yer manzum bir şekilde telif edilen eserde bir önceki fetihnâmede işlenen konu ele alınmaktadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3442/2, 3655/2, Reşid Efendi, nr. 672, Hüsrev Paşa, nr. 385/4; İÜ Ktp., TY, nr. 2593).⁴³

33. *Hayrâbâd*. Salih Hayri (ö. 1284/1867-68) tarafından yazılmış olan eser 1269'daki (1852-53) Kırım muharebesinin manzum bir tarihçesidir. Süleymaniye (Bağdatlı Vehbi, nr. 1118) ve Millet (Ali Emîrî, nr. 1330) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır.⁴⁴

40 Ayrıca bk. Abdülkadir Özcan, "Cevâhirü't-tevârih", VII, 434-435.

41 Aynı seferle ilgili Amasyalı Ali Âlî (ö. 1076/1665)'nin 1060'da (1650) kaleme aldığı bir eser daha bulunmaktadır (bk. Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 398).

42 bk. Banarlı, II, 799; Nuri Özcan, IX, 194-195.

43 Diğer nüshaları için bk. *İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu*, s. 231-232.

44 Diğer nüshaları için bk. *a.g.e.*, s. 253-254.

Bu sayılanlar dışında kütüphanelerde nüshaları bulunan ve müellifleri bilinen fetihnâmeler de şunlardır: Cizyedarzâde Bahaddin Efendi'nin *Fetihnâme-i Bahaddin'i* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1428), Edirneli Ali Efendi'nin *Fetihnâme-i Mekke-i Mükerrreme'si* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3797), Dârüssaâde ağası Mehmed Ağa'nın *Fetihnâme-i Gence'si* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1296), İbrahim Çavuş'un *Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence'si* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, nr. 1296), Abdurrahman Hıbrî'nin (ö. 1087/1676) *Târîh-i Feth-i Bağdad'ı*⁴⁵, Hüseyin Behcetî'nin (ö. 1094/1682-83, yer yer manzum) *Zafernâme'si* (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2368), el-Hâc Mehmed Arif Efendi'nin manzum *Fetihnâme-i Garrâ, be-Târîh-i Ra'nâ'sı* (Mısır'ın 1261'de [1801] Fransızlar'dan istirdadına dair [Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1438]), Mehmed Esad Efendi'nin (ö. 1276/1859-60) Sultan II. Mahmud'un emriyle yazdığı *Feth-i Kostantuniyye'si* (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 439).⁴⁶

Cumhuriyet dönemi şairlerinden Yahya Kemal Beyatlı'nın *Eski Şiirin Rüzgârıyla* adı kitabındaki "Selimnâme" adlı bölümü de yukarıda belirtildiği gibi bir "Selimnâme" olması yanında (s. 7-20) aslında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran, Mercidâbık ve Ridâniye zaferlerini son derece edebî bir üslupla dile getiren bir fetihnâme sayılabilir. Ayrıca son dönem şairlerinden Necatî Yazgan da *Fetihnâme* (İstanbul 1970) adını verdiği kitabının bilhassa ilk bölümünde İstanbul'un fethi ve Fatih Sultan Mehmed'le ilgili şiiirlere yer vermiş bulunmaktadır.⁴⁷

BİBLİYOGRAFYA

- Aka, İsmail, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, Ankara 1981-1986, XI/15.
- Aksoy, Hasan, "Fetihnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, 470-472.
- Arat, Reşit Rahmeti, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiye Mecmuası*, İstanbul 1936-1939, VI, 285-290.
- Ateş, Ahmet, "İstanbul'un Fethine Dâir Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1953, IV/7, s. 11-18.

45 bk. a.g.e., s. 113.

46 Adları zikredilen bu fetihnâmeler dışında kütüphanelerde müellifi bulunamayan fetihnâmeler de vardır. *Fürûhâr-ı Hanya* (Köprülü Ktp., nr. 337/4), *Feth-i Kandıye* (Köprülü Ktp., Hafız Ahmed Paşa, nr. 214), *Feth-i Rodos* (Nuruosmaniye, nr. 3170/3), *Fetihnâme-i Cezîre-i Sakız* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, nr. 1427) bu fetihnâmelerdendir.

47 Bu makalede konusu sadece fetih olan eserler üzerinde durulmuş, bunlardan bahsedilmiştir. Ağâh Sırrı Levend, *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi* (Ankara 1956) adlı eserinde zaman zaman fetihnâmelere de temas etmiş ve burada zikredilen eserlerin bazılarında da bahsetmiştir (bk. adı verilen eser, Eser Adları İndeksi).

- el-Bağdâdî, Bahâeddin Muhammed b. Müeyyed, *et-Teveessül ile't-teressül*, Tahran 1315.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1971-1979.
- "Celâlzâde Salih Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993.
- Decei, A., "Un Fetihnâme-i Karabogdan (1538) de Nasuh Matrakçı", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 113-124.
- Fayda, Mustafa, "İbn Kemal'in Hayatı ve Eserleri", *Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu*, Ankara 1989, s. 47-54.
- Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-selâtn*, İstanbul 1274-1275.
- "Fetihnâme-i Hayreddin Paşa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, İstanbul 1979, III, 209-210.
- İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye* (nşr. Adnan S. Erzi), Ankara 1956.
- İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu I. Türkçe Tarih Yazmaları, İstanbul 1943-1951.
- el-Kalkaşendi, Ahmed b. Ali, *Subhu'l-a'sâ* (nşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut 1407/1987.
- Kıvâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed* (nşr. Franz Babinger), İstanbul 1955.
- Köprülü, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (haz. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981.
- Kütükoğlu, Bekir, "Âlî Mustafa Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, II.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Gazavatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnâmesi*, Ankara 1956.
- Lewis, G. L., "The Utility of Ottoman Fethnames", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis - P. M. Holt), London 1962.
- _____, "Fathname", *Encyclopaedia of Islam* (new edition), II, 839-840.
- Özcan, Abdülkadir, "Cevâhirü't-tevârih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993, VII.
- _____, "Cerbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993.
- _____, "Feridun Ahmed Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1993.

- Özcan, Nuri, "Derviş Musa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994.
- Tansel, Selahattin, "Silahşor'un Fetihnâme-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri", *Tarih Vesikaları*, Yeni seri I (Ocak 1958), sayı 2 (17), s. 294-320; Yeni seri, I (Mart 1961), sayı 3 (18), s. 430-454.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA), İstanbul 1979.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984.
- Yinanç, Refet, "Fatih'in Türkçe İstanbul Fetihnâmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul Nisan 1984, sayı 29, s. 18-24.
- Zekeriyyazâde, *Ferah* (nşr. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980.